

Тіні безсмертні

Клим Поліщук

(Сучасна українська легенда)

Д-ру О. Грицаєві

На Юрія святого оглядав старий Гриць своє поле і зітхав важко:

— Гей, що буде?! Що буде?!

Поле, як та дорога бита, тільки де-не-де щось таке зеленіє.

— Не буде добра! Гей, не буде!—думав про себе.

Згадував: тоді, як вийшла воля, зовсім інакше було. Вернувся син з війни, посходилися парубки, як дуби, позбігали дівчата, як тополі, а старі господарі-сусіди також не полінувалися придибати... Просторе Грицеве подвір'я аж гуло... Забавам та веселошам кінця й краю не було. А коли виїхали возами на поле і стали по житі качатися, то, здавалося, саме сонечко з неба осміхалось до них...

— Минулося!.. — зітхав старий Гриць. — Пішло все у світ за вітрами...

Проклятої години пішов син із дому. Пристав до повстанців та й загинув десь під Києвом. Сталося це в початку Пилипівки, а тільки вже аж перед самісіньким Різдвом хтось такий вістку приніс і шапку передав, що від небіжчика зосталася. Вмираючи, просив не класти її з ним у могилу, бо ще новісінька була...

Та й не потішила старого батька ця шапка, тільки ще більшого жалю завдала. Всі радощі, як помелом замело з хати...

Згорбатів старий Гриць, пригнула додолу лихая година. Заросло подвір'я чортополохом, засвітила клуня ребрами, а простора хата набік похилилася...

І на Юрія святого вже не їздили в поле веселитися. Не прийшли парубки, як дуби, не завітали дівчата, як тополі, тільки старі сусіди не забули старого... Поприходили, скаржилися один одному, журилися спільно, хоч тоді ще й не було справжньої біди...

Минало літо і приходила зима. Знову минала зима і приходило літо. Змінилося життя людське, бо було від чого. Скільки вже тих гармат перегрюкало за селом, під селом і над селом!.. Змагалися, покіль змога була, а потім скорилися й затихли, і тоді заговорила справжня біда. Прийшов голод страшний, нечуваний. Другий рік уже земля не хоче родити. Тому-то такий сумний був день святого Юрія, тому-то не гуртом веселим, а поодинці приходили господарі дивитися на свої поля. Сумно стоїть старий Гриць на своїм полі. Дивиться у чорну землю, наче нутро її хоче побачити... Слухає власного серця і не знає, що діється з ним. Був син—Воля взяла, було добро—чужинці розтягли, сита земелька родити не хоче, а стара на той світ пішла... Важко старому Грицеві! Гей, як важко!..

Та чи не так само важко й іншим господарям, що на свої поля повиходили?.. Ой, не ліпше їм, не ліпше!.. Дехто з них, побачивши старого Гриця, вклоняється низько, бо то

ж колись чоловік і господар був...

Коли тут підходить до старого його давній приятель, кум Микита.—Колись він небіжчика сина до хреста тримав. — Гей, які то радісні часи були!

Прийшов. Привітався. Закурили люльки і ні слова один до одного. Нема про що говорити. Дивляться на чорне поле і знають добре, що їх чекає.

— Чи чулись-те, куме, що в Києві вже люди людей їдять? — заговорив тихо Микита.

—Що там слухати нам?—зітхнув старий Гриць.—Голод!..

Підійшло ще двоє господарів. Обидва—сусіди близькі. Привіталися і собі люльки закурили. Стоять і дивляться на обрій далекий, де сонячне марево грає, а з уст ні звука.

Мовчать і дивляться. Враз десь щось загуркотіло. Здрігнулися. Думали—хмара йде, дощ буде. Оглянулися, а навколо них тільки бліде розпалене небо.

— 3 гармат б'ють! — сказав один господар.

— Гей, гей! — озвався другий господар. — Все б'ють та б'ють!..

— І не скоро, певне, перестануть бити... — каже замислено Микита.

— Ой, не скоро, не скоро!..—хитає головою старий Гриць.

— Не скоро це все минеться... — тягнув Микита далі. —Вісім літ гримають та руйнують... За вісімдесята літ не повернути страченого... Ще оті маєтки або палаці всякі, то нічого, але люди!.. Люди тільки...

—Гей, гей!..—розлягається по полю господарське зітхання.

— Люди тільки! — ще раз каже для чогось Микита.

— Гей, люди, люди! — зітхнув старий Гриць. — Люди, а не полова... Ніхто вже їх не зможе повернути.

— Ой, не зможе!.. — хитнув головою Микита.

На мить затихли. Гриць зігнувся низько-низько, наче у землю хотів провалитися. Дивиться в далечінь на обрій і шепоче:

— Дивіться! Дивіться!..

Напружили господарі зір і аж долонями очі позаслонювали. Бачать: хтось велетенський, не то чоловік, не то військовий, не то привид сунеться в сонячнім мареві і ніяк не розібрати — чи він підходить, чи відходить. Видно лише, що босий, без шапки, але в шинелі і з рушницею на плечах.

Господарі на мить аж зацікавилися. Нарешті нерозуміюче подивилися один на одного, але коли знову глянули на обрій, то там уже тільки марево грало...

— Що воно таке?—спитався один з господарів.

Микита якось чудно закашляв:

—А, той, кажуть, що якийсь дивний козак по світу ходить...

Всі уважно повернулися на нього:

—Кажіть...

— Ходить він скрізь і всюди, і ніхто ніде не може затримати його...

—Чудо Боже!—зітхнули господарі.

— А може й кара... — промовив і Микита. — Був, отже, ні чоловік, ні військовий, ні

привид...

Старий Гриць задивився на обрій.

— Ну, а оте, що ми бачили тільки що, що воно таке?

— Може й він самий!.. — зітхнув Микита. — Був, отже, ні чоловік, ні військовий, ні привид...

Сонце стояло в середині неба, і в полі була важка спека.

—Ход ить,—заговорив знову Микита. —Ходитиме доти, доки гримітимуть гармати, як кажуть люди, а воно начебто й правда, що він більше всього мужикам з'являється... Кажуть, що він колись добровільно вступив до українського війська і у всіх боях бився за Україну. Та сталося так, що під одним великим містом серед залізного дощу та гарматного вогню впав мертвим і так пішов на той світ. Обірваний, босий і голий замислився він над долею своєю—що робити?.. "Досі тільки те й робив, що стріляв та рубав, громив та розбивав, а тут така нагла зміна. Звичайна річ, що для таких місце тільки в пеклі"... — подумав він так про себе і пішов просто до пекла. Пройшов крізь чорнозем, просунувся крізь глину, протисся крізь пісок, продовбався крізь камінь і нарешті опинився в самій середині землі, де знаходиться пекло. Побачивши пекельні двері, він сміливо постукав. Вийшов до нього вартовий чорт і питає:

—Чого тобі?

—До пекла прийшов,—каже козак,—смертні гріхи маю, бо за життя свого людей мордував!..

Вартовий чорт зневажливо всміхнувся і повів його до пекельного писаря, щоб той справився про кількість його гріхів і по їх мірі призначив йому місце.

—Звідки?—спершу всього запитався його пекельний писар.

— З України!—сказав козак.

— Ну, що? Доборолися до краю,чи ще боретесь?—жартома спитався пекельний писар, а присутні при тому чорти так і залилися сміхом.

Нарешті пекельний писар став шукати його в своїй книзі. Шукав, шукав, шукав і таки не знайшов його там...

— Нема в нас такого! — каже писар. — Йди ліпше на митарства, може сам знайдеш собі місце.

Пішов козак на митарства.

— На заслання в Сибіру був? — спиталися його на першій митарстві.

—Три роки, та ще й за дрютами... — відповів він.

І тоді йому добрі душі порадили:

— Чого ж ти блукаєш тут? Та ти йди простісінько до неба!..

Пішов він полями, лісами, гаями, ярами, горами, туманами, хмарами і так зайшов аж у зоряне небо і прийшов під саму браму святого раю.

Світлосяйний сторож тільки глянув на нього, як ураз відчинив браму.

— Що ти за один? — спитався його райський писар, розгортаючи книгу людського життя.

Він розказав про себе все, що тільки міг пригадати, а до того додав ще й те, як саме

загинув.

Шукає його райський писар у книзі людського життя раз, шукає другий і шукає третій, і ніяк знайти не може. Шукає ще разів зо два, а далі закрив книгу і каже йому:

—Тебе в цій книзі нема, а через те йди собі, куди сам хочеш!..

Заплакав бідний козак над своїм безталанням і пішов не тільки що з раю, але й з самого неба. Тільки що вийшов за небесну границю, як бачить велику блакитну долину, а на ній маленьку хатину із солом'яною стріхою. Хата була зовсім така, як та, в якій народився, а через те й пішов до неї.

Зайшов і дивиться по хаті. Бачить, за столом під образами якусь ясну жінку. Став він перед нею і щось чудне з ним зробилося; не то страшно, не то радісно стало йому... Стоїть, дивиться, а сам так і тремтить чогось...

— То ти не пізнаєш мене?—питає ясна жінка.

— Ні...—сказав козак несміливо.

—Та ж ти навіть поліг за мене!—промовила вона.—Отже, не бійся! Як прийде час, то всіх покличу до себе, бо в моїй книзі ні один з вас не помилений! А покіль той час настане, так вертайся на рідну землю і не давай спати усім, що мене люблять!..

Поклонився козак тій ясній жінці низенько-низенько та й подався на рідну землю. А йдучи до землі, стрівав багато інших таких, як і сам. І тепер ходить він від села до села, з поля до поля і скрізь, де тільки бачить одну тугу присипляючу, несподівано з'являється і так якусь надію подає..."

Кум Микита скінчив і замислився. Потім схопився, наче пригадав щось, і додав:

— От і той, що з'явився нам, також, певне, з таких...

— Може бути... — сказали господарі. — Може то син ваш був, діду Грицю?.. Адже ж він був на Сибіру за оту Селянську спілку!..

—А може й син...—заридав старий батько, присідаючи додолу...

1922 р., весна